

Faculté des lettres / Philosophische Fakultät
Département de Philosophie
Department für Philosophie
Filip Karfik
Prof.ord./o.Prof.
Université, Miséricorde
Avenue de l'Europe 20
CH-1700 Fribourg

T +41 26 300 75 24
F +41 26 300 97 86
filip.karfik@unifr.ch
www.unifr.ch/philo

Fribourg, 16.8.2016

Objet : Posudek disertační práce Mgr. Antronína Šímy „Význam čísel mezi Platónem a Aristotelem“, FF UK v Praze, obor filosofie, školitel doc. MUDr, Štěpán Špinka, Ph.D., rok odevzdání 2016

Tématem předložené disertace je interpretace Aristotelovy kritiky Platónových, resp. akademických nauk o číslech, geometrických veličinách a jejich principech, jak je formulována v *Metafyzice* A 6, N 1-2, M 2 a M 7-9, na pozadí interpretace pro tuto tematiku relevantních pasáží Platónových dialogů *Sofistés*, *Ústava*, *Faidón*, *Parmenidés*, *Timaios* a *Filébos*.

Celková koncepce práce je pozoruhodná a v kontextu odborné literatury originální. Zatímco většina pokusů o interpretaci Aristotelových kritických referátů týkajících se Platónova, resp. akademického pojetí čísel, geometrických útvarů a jejich principů se pokouší buď o rekonstrukci Platónových „nepsaných nauk“ z těchto a dalších sekundárních pramenů (starší německé bádání, ve 20. stol. pak zejména Robin, Krämer, Gaiser), nebo o co nejpřesnější rekonstrukci Aristotelovy kritické perspektivy (Cherniss, Annas, Crubellier), autor této práce vykládá Aristotelovy kritiky na pozadí relevantních úvah rozvíjených v Platónových dialozích. Výsledkem (či předpokladem?) je pojetí, podle něhož terčem Aristotelovy kritiky jsou buď přímo tyto úvahy z Platónových dialogů, anebo diskuse vyvolané v Akademii těmito dialogy, a podle něhož Aristotelova prezentace Platónových názorů nepředstavuje referát Platónových nepsaných nauk, nýbrž zkrácení úvah obsažených v dialozích. Tím se přístup autora této práce liší jak od přístupu zastánců teorie Platónových nepsaných nauk, tak od památného výkladu Chernissova, podle něhož terčem Aristotelových kritik jsou ve skutečnosti nauky Speusippa a Xenokrata.

Předložená interpretace „významu čísel mezi Platónem a Aristotelem“ ukazuje především, že Platónovy vlastní úvahy o číslech, jejich epistemologické povaze a ontologickém statutu, jsou nedílnou součástí dialektické metody zkoumání, jak ji Platón představil v dialozích středního období (*Faidón* a *Ústava*) a uplatňoval ve svých pozdních dialozích (*Sofistés*, *Parmenidés*, *Timaios*, *Filébos*), zatímco Aristotelova prezentace Platónových, resp. akademických nauk od tohoto kontextu důsledně odhlíží a transponuje myšlenky obsažené v dialozích do podoby systematické nauky o počátcích a principech, s jakou se u Platóna samého nesetkáváme. Slovy autora samého „trpí [Aristotelovy] systematické výtky nedostatkem sympatie k metodě, o které samy postavy Platónových dialogů několikrát říkají, že se mnohým může jevit jako plané mluvení“ (str. 171, srov. také např. str. 173 aj.). Zatímco Platónova dialektika je „variabilním nástrojem, použitelným pro promýšlení etických a politických otázek, který je s to v dílčích zkoumáních podat dostatečně široký teoretický základ pro řešení problému“, vede Aristotelovo pomíjení dialektiky „k nutnosti nezahrnout nezbytné vztahy a ustavit jediné neměnné a univerzální schéma posuzování veškerého jsoucna“ (str. 292). Toto schéma (jak je formulováno např. v *Metafyzice*, A 6) pak Aristotelés podrobuje kritice metodou logické analýzy, a mívá se tak zásadně smyslem Platónových dialektických úvah.

Druhým podstatným důvodem Aristotelova neporozumění Platónovi je jeho pojetí jednoty a čísla. Aristotelés vychází z definice čísla jako určitého množství souměřitelných jednotek. Každé číslo má podobu $n + 1$, kde n se rovná buď jednotce, nebo jinému číslu (opět ve tvaru $n + 1$). Číselná řada vzniká postupným přičítáním jednotek: $1 + 1 = 2$, $2 + 1 = 3$, $3 + 1 = 4$ atd. Jednotka sama jako diskrétní veličina souměřitelná s každou jinou takovou není podle Aristotela samostatné jsoučno, nýbrž abstraktní myšlenkový předmět: je odvozena z pojmu substance abstrakcí od všech ostatních rysů substance (akcidentálních i bytostných) s výjimkou její jednoty. Počet (číslo) je myšlená skladba takovýchto abstraktních jednotek. Proto ani žádné číslo nemůže být samo substancí, ba ani nemůže být odvozeno z nějaké jedné substance (např. číslo tři z ideje tři). Základem počtu jsou abstraktní (nesubstanciální) jednotky a základem abstraktních jednotek jsou jednotlivé substance. Aristotelés proto odmítá chápat číslo jakkoli jinak než jako soubor abstraktních jednotek ve tvaru $n + 1$. Platón naproti tomu uvažuje o číslech nejenom ve smyslu aritmetických čísel, s nimiž lze provádět operace sčítání, odčítání, násobení a dělení, tj. které se skládají ze souměřitelných jednotek, ale také jako o vztahových strukturách, které samy nejsou složeny ze souměřitelných jednotek, nýbrž odpovídají různým typům ideálních vztahů, např. dvojitosti či trojitosti. V dialozích v tomto smyslu hovoří o ideji dvojice či trojice (*Faidón*) a uvažuje také o vztazích mezi idejemi jako o původu takových číselných struktur (*Parmenidés*). Aristotelés takové pojetí čísla jako ideální vztahové struktury, která sama nemůže být předmětem aritmetických operací, ale zato je ve smyslu ideje příčinou bytí aritmetického čísla jako souboru souměřitelných jednotek (čísla dvě, číslo tři atd.) odmítá.

Protože Aristotelés 1/ odhlíží od dialektického kontextu Platónových úvah o číslech (výchova strážců v *Ústavě*, zkoumání jsoučna a nejsoučna v *Sofistu*, zkoumání 'mnohého' a 'jednoho' v *Parmenidu*, zkoumání racionálních struktur viditelného světa v *Timaiu*, zkoumání rozumu a slasti ve vztahu k dobru lidského života ve *Filébu*), 2/ odmítá jiné pojetí čísla než jako souboru jednotek a 3/ odmítá pro číslo funkci příčiny či konstitutivního rysy bytí (bytí je pro Aristotela souznačné s jednotou, proto nemůže být jeho příčinou nebo konstitutivním rysem číslo), je jeho prezentace Platónova, resp. akademického pojetí čísel podstatným zkreslením tohoto pojetí a jeho kritika je kritikou takto zkresleného obrazu. To je též důvod její mimořádné obtížné srozumitelnosti.

Tkví snad právě v této povaze Aristotelových prezentací a kritik Platónova, resp. akademického pojetí významu čísel (a geometrických útvarů – zde zejména ve vztahu k roli, kterou hrají v matematické fyzice dialogu *Timaios*), že i kapitoly přítomné disertace věnované rozboru Aristotelových textů jsou pro čtenáře méně srozumitelné než kapitoly věnované rozborům Platónových dialogů. Podobně jako autor opakovaně vytýká Aristotelovi, že jeho podání Platónovo pojetí spíše zatemňuje, než objasňuje, platí pro jeho vlastní výklad, že interpretace Aristotelových pasáží ne vždy napomáhá jejich lepšímu porozumění (např. kap. 4.1). Autor sám zjevně disponuje větší měrou empatie vůči Platónově dialektice než vůči Aristotelově argumentaci.

Ve svém celku svědčí práce o zevrubné znalosti problematiky Platónových dialogů a částí Aristotelovy *Metafyziky* jakož i o znalosti moderní odborné literatury, jejíž výtěžky autor průběžně v poznámkovém aparátu připomíná. V hlavním textu se naopak nikdy nepouští do diskuse se zastánci jiných názorů, nýbrž soustřeďuje se výlučně na interpretaci primárních textů. Ta je zpravidla přesvědčivá a neobsahuje nikde hrubé omyly. Místy je však formulačně poněkud nejasná a občas obsahuje myšlenkové skoky. V několika dílčích bodech se mi jeví neuspokojivá, např. při výkladu role jednotky jako „nositele“ lichosti podle dialogu *Faidón* (kap. 6.2). Jednotka totiž není nositelem lichosti stejným způsobem, jako je oheň nositelem tepla: je jím pouze tam, kde přistupuje k sudému číslu, zatímco oheň je jím za všech okolností. Analogie mezi ohněm a jednotkou proto není uspokojivá a uvedený příklad představuje v rámci závěrečného důkazu z *Faidónu* spíše interpretační problém, který není uspokojivě vysvětlen. Ne zcela uspokojivé si mi jeví také vysvětlení rozdílu mezi 'jedním' první a druhé dedukce druhé části Platónova *Parmenida* (kap. 6.6-6.7): podstatný rozdíl zde spočívá v tom, že 'jedno' první dedukce má být myšleno bez jakéhokoli vztahu k čemukoli jinému, což brání je vůbec myslet jako jsoučí, natož jako základ počtu, zatímco 'jedno' druhé dedukce je myšleno ve vztahu k 'jiným', a právě proto implikuje číselné vztahy, jsouč vždy jen částí celku (srov. tezi K. Gaisera, že paradigmatickou podobou

čísla, tj. ideou čísla, jsou racionální, nikoli přirozená čísla).

Místy text obsahuje dílčí nepřesnosti, popř. chybné či nesrozumitelné formulace. Na str. 41 se čte: „Rozlišení plně odpovídá aristotelské představě o jednom a míře a tím, že jej odmítá v pozici podkladu a podstaty...“. Nemá být „je“ místo „jej“? – Na str. 55 stojí: „něco jiného (ἄλλος τις)“. Odpovídající řecký termín má být ἄλλο τι. Podobně na str. 113. – Na str. 165 se praví, že „[v] kontextu antických úvah nemá název ‚iracionálních čísel‘ znázornit nemožnost je myslet, ale právě nemožnost je porovnat“. V kontextu antické matematiky však žádná „iracionální čísla“ (*arithmoi*) vůbec neexistují, „iracionální“ mohou být pouze geometrické veličiny (*megethē*). – Na str. 171 se čte: „Například výraz ‚tři – ‚3‘ zahrnuje nejen důležité ontologické vazby jedna a počtu, ale svou sudostí vymezuje vzhledem k jednotce základní pravidlo aritmetiky [...]“. Nerozumím slovům „svou sudostí“ ve spojitosti se slovy „výraz tři“. – Na str. 178 se čte: „Z opětovného působení neurčité dvojice na první dvojici by měla vznikat čtyřka.“ Aristotelés neurčitou dvojici důsledně představuje jako látkový princip určený principem formálním. Je vhodné hovořit o „působení“ neurčité dvojice? – Na str. 201 se činí zmínka o „jednoduchém ztotožnění velikosti (μέγεθος) s látkou (ὕλη) [...] v aristotelském systému“. Jakými citacemi lze doložit toto „jednoduché ztotožnění“? – Na str. 243 se čte: „naopak *chóra* je uchopitelná pouze odvozeně a nejasně, byť je uvedena i její závislost na vzoru, v němž jí náleží místo“. Lze uvést textovou oporu pro slova „je uvedena i její závislost na vzoru, v němž jí náleží místo“? – Na str. 243 se v souvislosti s přirozenými čísly činí zmínka o „iracionálních poměrech“. Mohou mezi přirozenými čísly existovat iracionální poměry? Hovoří se o něčem takovém v dotyčné pasáži *Timaia* („dělení ‚materiálu‘ duše“)? – Na str. 263 se čte: „Rozdělení čísel v této pasáži by se mělo podařit přirovnat v závěru k pochopení částí Platónovy filosofie.“ Nešikovná formulace. V závěru čeho? Jakých částí? Čí pochopení? – Časté chyby v kladení čárek. – Chyby v kladení přízvuku v řečtině, např. str. 56: „ψευδός“ místo ψεύδος, str. 75: μαθηματικὴ ἐπιστήμη místo μαθηματικῆ ἐπιστήμη aj.

Je škoda, že autor nepořídil vlastní překlady rozebíraných pasáží z Aristotela a nepokusil se o sjednocení jejich terminologie s terminologií rozebíraných pasáží Platónových dialogů. Vedle sebe tak stojí Novotného překlady Platóna a Křížovy překlady Aristotela, které se druhdy rozcházejí v tlumočení termínů společných Platónovi i Aristotelovi.

Vyskytují se chyby ve jménech citovaných autorů, tak soustavně „Baltés“ místo Baltés, „Crubelier“ místo Crubellier.

Navzdory těmto dílčím nedostatkům považuji předkládanou práci Antonína Šímy za obsahově i formálně zdařilou, myšlenkově původní a podnětnou. Práce rozhodně splňuje nároky kladené na disertační práci v oboru filosofie. Jako takovou ji doporučuji k obhajobě.

Filip Karfik
Prof.ord./o.Prof.